

آثار مسئولیت مدنی در رویه دادگاهها

گروه پژوهشی

انتشارات چراغ دانش

فهرست کلی

۷	مقدمه
۹	معرفی آثار مسئولیت مدنی
۱۱	معرفی آثار مسئولیت مدنی
۱۳	مبحث اول: ارکان تشکیل دهنده مسئولیت مدنی
۱۷	مبحث دوم: منابع مسئولیت مدنی
۲۰	مبحث سوم: مسئولیت مدنی در موارد خاص
۲۷	آثار مسئولیت مدنی در آراء دیوانعالی کشور
۲۹	مبحث اول: آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور
۴۷	مبحث دوم: آراء شعب دیوان عالی کشور
۹۲	مبحث سوم: آراء اصراری دیوان عالی کشور
۱۳۹	آثار مسئولیت مدنی در آراء دادگاهها
۱۴۱	مبحث اول: آراء دادگاههای بدوی و تجدیدنظر
۲۴۷	مبحث دوم: آراء دادگاههای انتظامی قضات
۲۴۹	آثار مسئولیت مدنی در نشستهای قضائی
۲۶۵	آثار مسئولیت مدنی در نظریات مشورتی
۲۷۱	آثار مسئولیت مدنی در قوانین و مقررات
۲۹۵	منابع و مآخذ

فهرست جزئی

۷	مقدمه
۹	معرفی آثار مسئولیت مدنی
۱۱	معرفی آثار مسئولیت مدنی
۱۳	مبحث اول: ارکان تشکیل دهنده مسئولیت مدنی
۱۳	گفتار اول: مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قراردادی
۱۳	گفتار دوم: مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قهری
۱۷	مبحث دوم: منابع مسئولیت مدنی
۱۷	گفتار اول: غصب و آنچه در حکم غصب است
۱۸	گفتار دوم: اتلاف
۱۸	گفتار سوم: تسبیب

گفتار چهارم: استیفاء.....	۱۹
مبحث سوم: مسئولیت مدنی در موارد خاص.....	۲۰
گفتار اول: مسئولیت کارفرما.....	۲۰
گفتار دوم: مسئولیت ولی طفل و مجنون.....	۲۲
گفتار سوم: مسئولیت دولت و شهرداری‌ها نسبت به اعمال کارکنان خود.....	۲۳
گفتار چهارم: مسئولیت بیمه.....	۲۳
آثار مسئولیت مدنی در آراء دیوانعالی کشور.....	۲۷
مبحث اول: آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور.....	۲۹
۱. پرداخت خسارت بدنی ناشی از تصادفات رانندگی از «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی».....	۲۹
۲. نحوه پرداخت غرامت بایع به مشتری در صورتی که مبیع مستحق للغير باشد.....	۳۸
مبحث دوم: آراء شعب دیوان عالی کشور.....	۴۷
۱. عدم امکان اضرار به غیر به علت اعمال حق.....	۴۷
۲. جبران خسارت در صورت ورود خسارت به غیر ناشی از بی احتیاطی.....	۴۹
۳. جبران خسارت مادی و معنوی پس از اثبات.....	۵۰
۴. اعتراض ثالث در توقیف و ابطال اجرائیه.....	۵۴
۵. مطالبه خسارت از متصدی حمل و نقل.....	۶۳
۶. مطالبه دیه متوفی از شرکت بیمه توسط راننده مقصر به عنوان وارث.....	۶۷
۷. تعیین بهای میزان خسارت با استناد به نظر کارشناس.....	۷۸
۸. مطالبه خسارت مادی.....	۸۱
۹. جبران خسارت مادی و معنوی پس از ثبوت در دادگاه.....	۸۴
۱۰. مرجع صالح رسیدگی به دعوای اصلاح اسناد مالکیت به علت اشتباه در پیاده کردن املاک.....	۸۷
۱۱. مرجع صالح رسیدگی دعوی اشخاص علیه ادارات دولتی راجع به مطالبه پاداش و جبران.....	۸۹
مبحث سوم: آراء اصراری دیوان عالی کشور.....	۹۲
۱. اثبات حق توسط مدعی.....	۹۲
۲. مطالبه حق کسب و پیشه و از بین رفتن عین مستأجره بر اثر حریق.....	۱۰۵
آثار مسئولیت مدنی در آراء دادگاه‌ها.....	۱۳۹
مبحث اول: آراء دادگاه‌های بدوی و تجدیدنظر.....	۱۴۱
۱. مهلت پرداخت دیه برای شرکت‌های بیمه.....	۱۴۱
۲. تقاضای کاهش اجاره‌بها به علت کاهش منافع مورد اجاره در اثنای مدت.....	۱۴۲
۳. عدم جبران خسارت دادرسی در دعوی ابطال رأی کمیسیون ماده ۱۲ قانون زمین شهری.....	۱۴۵
۴. غرامات قابل مطالبه ضمان درک.....	۱۴۸

۵. قیمت خسارت ناشی از مستحق‌الغیر درآمدن مبیع..... ۱۵۳
۶. مسئولیت مدنی بانک به لحاظ بی‌مبالاتی کارمندان در تشخیص هویت صاحب دفترچه..... ۱۵۴
۷. مطالبه خسارت ناشی از سوانح هوایی..... ۱۵۷
۸. رد مطالبه خسارت از مقصر حادثه در صورت جبران توسط شرکت بیمه..... ۱۵۹
۹. طرح دعوی فسخ یا بطلان لازمه طرح دعوی استرداد مبیع..... ۱۶۱
۱۰. رأی به بیش از خواسته در دعوی ابطال رأی کمیسیون ماده ۱۲ قانون زمین شهری..... ۱۶۳
۱۱. خسارت هزینه درمان و خسارت معنوی ناشی از صدمات جسمی..... ۱۶۶
۱۲. خسارت هزینه درمان علاوه بر دیه..... ۱۸۵
۱۳. امکان اقامه دعوی مسئولیت مدنی (مطالبه خسارت) حتی پس از انتقال مال خسارت‌دیده..... ۱۸۷
۱۴. عدم استماع دعوی استرداد ثمن قبل از ابطال بیع..... ۱۸۸
۱۵. استرداد دستمزد از ناحیه پزشک مقصر..... ۱۹۲
۱۶. مسئولیت شهرداری به واسطه خسارات ناشی از اشجار شهری..... ۱۹۴
۱۷. مسئولیت به پرداخت هزینه درمان علاوه بر دیه و رد ادعای خسارت معنوی..... ۱۹۷
۱۸. خسارت هزینه درمان مازاد بر دیه..... ۲۰۳
۱۹. جبران خسارت ناشی از اشتباه قاضی..... ۲۰۶
۲۰. مسئولیت بانک نسبت به خسارات ناشی از تقصیر کارمند بانک..... ۲۰۸
۲۱. خسارت هزینه درمان و ازکارافتادگی علاوه بر دیه..... ۲۱۲
۲۲. میزان تعهد صندوق تأمین خسارات بدنی..... ۲۱۴
۲۳. رابطه سببیت در تصادفات رانندگی..... ۲۱۷
۲۴. نحوه طرح دعوی مطالبه محکوم به و خسارت تأخیر تأدیه آن توسط وکیل محکوم‌له..... ۲۲۰
۲۵. تأثیر انتقال مالکیت مال زیان‌دیده بر بقای مسئولیت مدنی..... ۲۳۰
۲۶. ضمان درک و مسئولیت خسارات مشتری بیع فاسد..... ۲۳۱
۲۷. تعهد بیمه‌گر در بیمه اجباری شخص ثالث نسبت به خسارات مازاد بر سقف بیمه..... ۲۴۰
۲۸. شرایط حاصل از تحریم‌ها برای تحقق فورس ماژور..... ۲۴۳
- مبحث دوم: آراء دادگاه‌های انتظامی قضات..... ۲۴۷
۱. جبران خسارت ناشی از تخلف قاضی..... ۲۴۷
۲. خسارت ناشی از تقصیر دادستان، بازپرس و قاضی..... ۲۴۷
- آثار مسئولیت مدنی در نشست‌های قضائی..... ۲۴۹**
۱. امکان تجدیدنظر خواهی شرکت بیمه یا صندوق تأمین خسارت بدنی..... ۲۵۱
۲. جایگاه حقوقی نظرات و مستندات شرکت بیمه..... ۲۵۲
۳. جبران خسارت راجع به نقص فنی اتومبیل..... ۲۵۳

۲۵۴ جبران خسارت عم چاپ آگهی در روزنامه رسمی
۲۵۵ امکان رجوع دارنده اتومبیل به بیمه گر شخص ثالث جهت جبران خسارت در صورت تقصیر
۲۵۶ طرح دعوی خسارت نسبت به ملک اشتراکی علیه احد مشترکین
۲۵۸ جبران خسارت ناشی از تغییر نحوه کاربری
۲۵۹ تقاضای خسارت در دادگاه حقوقی علاوه بر دیه
۲۶۱ چگونگی مطالبه خسارت خوانده بر مبنای ماده ۵۱۵ ق.آ.د.م
۲۶۱ منافع ممکن الحصول و عدم النفع
۲۶۵ آثار مسئولیت مدنی در نظریات مشورتی
۲۶۷ ۱. مسئولیت مدنی مالک وسیله نقلیه
۲۶۷ ۲. وکالت پس از فوت موکل
۲۶۸ ۳. مطالبه دبه از بیمه گر در صورت فقدان وارث متوفی
۲۷۱ آثار مسئولیت مدنی در قوانین و مقررات
۲۷۳ از قانون مدنی
۲۷۴ فصل دوم - در ضمان قهری
۲۷۴ مبحث اول - در غصب
۲۷۷ مبحث دوم - در اِتلاف
۲۷۷ مبحث سوم - در تسبیب
۲۷۸ مبحث چهارم - در استیفاء
۲۷۹ قانون مسئولیت مدنی
۲۸۳ از قانون مجازات اسلامی
۲۹۵ منابع و مأخذ

مقدمه

معمولاً رویه عملی دادگاه‌ها در استنباط از قوانین و مقررات در جهت انطباق با مصادیق واقعی تا حدودی با آنچه در کلاس‌های تئوریک دانشگاه‌ها به دانشجویان حقوق آموزش داده می‌شود متفاوت است البته روند آموزشی و طریق ارائه مطالب در کلاس‌های درسی هم به شکلی است که برای طی مراحل تحصیلی صرف مطالعه و پاسخ به سؤالات به صورت تئوری و بدون تطبیق با مصادیق عملی کفایت می‌کند. به این ترتیب معمولاً چون امکان انجام کار عملی حین تحصیل در دانشگاه برای دانشجویان این رشته وجود ندارد فارغ‌التحصیلان وقتی مشغول به کار می‌شوند با کمبود آگاهی و اطلاعات از رویه قضائی و شیوه استدلال و استنباط عملی دادگاه‌ها مواجه هستند؛ لیکن اهمیت آگاهی از رویه قضائی با اشتغال به کار و فعالیت بر هیچ فارغ‌التحصیل حقوقی پوشیده نیست. بی تردید تنها منبع آموزش عملی وکالت، قضاوت و به‌طور کلی رشته حقوق، قبل از حضور عملی در دادگاه‌ها و جلسات رسیدگی، رویه‌های قضائی می‌باشد؛ به عبارت دیگر، مطالعه تصمیمات، پرسش و پاسخ‌ها و اختلاف‌نظرهای کسانی که هر روز به صورت عملی در حال انطباق قوانین با مصادیق واقعی هستند می‌تواند اطلاعات کاربردی و عملی را در اختیار خوانندگان قرار دهد.

اگرچه فارغ‌التحصیلان حقوق بیش از سایرین به مطالعه رویه قضائی نیازمند هستند؛ اما هیچ قشری از جامعه بزرگ رشته حقوق قضائی بی‌نیاز از مطالعه و تحقیق و تفحص در این حوزه علمی نمی‌باشد؛ زیرا رویه قضائی در واقع محرک رشته حقوق است که دائم در حال تغییر و تحول می‌باشد و غفلت از این حوزه موجب عقب‌ماندگی از علم واقعی حقوق و جامعه حقوقدانان خواهد شد. از این رو ناشران تخصصی این حوزه، هرکدام به طریقی نسبت به جمع‌آوری و انسجام‌بخشی به مطالب و موضوعات راجع به رویه قضائی اقدام می‌کنند که انتشارات چراغ دانش نیز در همین راستا و برای انجام بخشی از وظایف فرهنگی خود در نظر دارد نسبت به تدوین و جمع‌بندی مطالب رویه قضائی به صورت منظم و منحصر به فرد با ویژگی‌های مخصوص برای هر دعوا طی یک کتاب جداگانه به صورت کاربردی و با دسترسی آسان به مطالب هر دعوا اقدام نماید لذا در راستای تأمین این هدف، مجموعه‌ای از کتاب‌ها تحت عنوان کلی «دعوا... در رویه دادگاه‌ها» که شامل موارد زیر است تدوین و تألیف خواهد شد:

۱. آراء وحدت رویه؛

۲. آرای اصراری؛

۳. آراء شعب دیوان عالی کشور؛

۴. آراء دادگاه‌های بدوی و تجدیدنظر؛

۵. نشست‌های قضائی؛

۶. نظریه‌های مشورتی؛

۷. قوانین و مقررات مرتبط با موضوع؛

۸. نمونه دادخواست و معرفی دعوا.

در این مجموعه سعی شده است رویه قضائی کشور در خصوص هر دعوا به صورت منسجم و منظم گردآوری شود تا وکلا، حقوقدانان و قضات محترم در مراجعه به رویه قضائی در کمترین زمان به بهترین وجه مطالب مطلوب خود را یافته و استفاده نمایند. با توجه به تعدد بسیار آراء دادگاه‌ها (دادگاه بدوی و تجدیدنظر) در برخی موارد حداکثر سعی بر آن بوده از موارد متفاوت آراء صادره در موضوع نمونه در قسمت رأی آورده شود و همچنین در سایر موارد؛ مثل آراء وحدت رویه، آراء دیوان عالی کشور، موارد مرتبط به موضوع ذکر شده است تا با توجه به اهمیت این آراء مورد استفاده خوانندگان و مراجعه‌کنندگان عزیز قرار گیرد.

مختصر ویژگی‌های کتاب:

۱. تدوین و گردآوری منظم و منسجم تمام مطالب مربوط به دعوا؛

۲. تقسیم‌بندی موضوعی برای هر کدام از مطالب؛

۳. ارائه معرفی دعوا و نمونه دادخواست در اول مجموعه؛

۴. ذکر عنوان برای هر مطلب به صورت خلاصه در فهرست؛

۵. دسترسی سهل و آسان به مطلب دلخواه در کمترین زمان.

«گروه پژوهشی» انتشارات مفتخر خواهد شد از تجربیات، آراء و سایر مطالب حقوقی موجود نزد اساتید، وکلا، حقوقدانان و سایر همکاران در راستای مفیدتر شدن مجموعه در چاپ‌های بعدی استفاده نماید. لذا موجب خرسندی خواهد بود که خوانندگان عزیز از هر صنف ضمن ارسال انتقادات و پیشنهادات خود در مورد هر کدام از موضوعات به صورت (کتبی یا از طریق ایمیل یا تلفنی) ما را در پر بار کردن مجموعه حاضر یاری فرمایند.

مدیر مسئول انتشارات

یک‌هزار و سیصد و نود و شش

فصل اول

معرفی آثار مسئولیت مدنی

معرفی آثار مسئولیت مدنی

مسئولیت داشتن را در لغت، «متعهد و موظف بودن» و «مسئولیت» را در لغت به معنای «ضمان» دانسته‌اند.^۱ در اصطلاح حقوقی نیز «مسئولیت رابطه‌ای حقوقی است که ناشی از فعل یا ترک زیان آور باشد. این رابطه از طریق ایفای تعهد مسئول و یا اجرای کیفر درباره او زائل می‌گردد.»^۲ در مورد معنای اصطلاحی مسئولیت مدنی نیز نوشته‌اند:

«۱. ضرر و زیان ناشی از جرم که باید طی دعوی مدنی از دادگاه خواسته شود.

۲. مسئولیت عمل غیر در خارج موارد کیفری مانند مسئولیت پدر نسبت به اطفال خود.»^۳

از دیرباز تاکنون، قاعده‌ای بین مردم رواج داشته مبنی بر اینکه هرکسی به دیگری آسیبی برساند، مسئول جبران خسارت ناشی از اشتباه خود می‌باشد. این قاعده که بر مبنای «نظریه تقصیر» شکل گرفته، مبنای مسئولیت مدنی را تشکیل می‌دهد و البته به مرور خلأهای این نظریه شناخته شد و «نظریه خطر» در کنار نظریه تقصیر، مبنای مسئولیت شناخته شد.

مسئولیت مدنی به معنای عام، هم مسئولیت قراردادی را در بر می‌گیرد و هم ضمان قهری. مسئولیت قراردادی ناشی از تخلف از انجام تعهد قراردادی است و ضمان قهری مسئولیت ناشی از وقایع حقوقی. گاه محدوده این دو مسئولیت نیز باهم تداخل

۱. علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه، تهران، دانشگاه تهران، چاپ اول، ج ۱۲، ص ۱۳۷۳.

۲. جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، ج ۵، ۱۳۸۶، ص ۳۳۲۵.

۳. همان، ص ۳۳۲۹.

می‌یابد؛ یعنی ممکن است فردی را هم از باب تخلف از تعهد قراردادی مواخذه نمود و هم از باب مسئولیت قهری.

مبحث اول: ارکان تشکیل دهنده مسئولیت مدنی

گفتار اول: مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قراردادی

مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قراردادی از ارکان زیر تشکیل شده است: وجود تعهد ناشی از قرارداد و نقض تعهد قراردادی.

بنابراین برای اینکه فردی را دارای این نوع مسئولیت بدانیم دو رکن لازم است: شخص باید تعهدی را به موجب قرارداد برعهده گرفته باشد و آن تعهد را انجام نداده باشد و یا با تأخیر انجام داده باشد. در اینجا فرد متعهدله، کافی است که وجود تعهد را اثبات نماید و لازم نیست که عدم انجام تعهد را اثبات کند و کسی که مدعی انجام تعهد است باید انجام آن را اثبات نماید، البته گاهی قرائن می تواند حاکی از انجام تعهد باشد. برخی رکن سومی تحت عنوان ورود ضرر ناشی از نقض تعهد را نیز اضافه نموده اند که به نظر نگارنده، صرف نقض تعهد، ضرر زدن محسوب می شود.

گفتار دوم: مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قهری

مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت قهری، ناشی از تخلف از تعهدهای قانونی و عمومی است. مطابق ماده ۳۲۸ ق.م: «هرکس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد اعم از اینکه از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند ضامن نقص قیمت آن مال است.» این ماده قاعده عام مسئولیت قهری است. مسئولیت مدنی ناشی از بی مبالاتی اشخاص است؛ ولی گاه به منظور جبران ضرر نامشروع یا خطری که برای دیگران ایجاد شده است نیز به وجود می آید. در هر حال جهت تحقق مسئولیت قهری، وجود سه عنصر ضروری است:

۱. وجود ضرر.

۲. ارتکاب فعل زیان بار.

۳. رابطه سببیت بین فعل شخص و ضرری که وارد شده است.^۱

البته ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی به عنوان قانون خاص در باب مسئولیت مدنی نیز مقرر می‌دارد: «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارתי یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.»

بند اول - وجود ضرر: اولین رکن مسئولیت مدنی، ورود ضرر می‌باشد. «ضرر» نیز «ایراد نقص و خدشه به مال یا جان یا عرض دیگری که ملازمه با عدوان دارد...» معنا شده است.^۲ ضرر ممکن است مادی باشد یا معنوی و هر دو نوع ضرر مادی و معنوی قابل مطالبه می‌باشد. مطابق ماده ۱۴ ق.آ.د.ک: «شاکمی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان های مادی و معنوی و منافع ممکن الحصول ناشی از جرم را مطالبه کند.»

مطابق ماده ۲ ق.م.م.نیز: «در موردی که عمل واردکننده زیان موجب خسارت مادی یا معنوی زیان دیده شده باشد دادگاه پس از رسیدگی و ثبوت امر او را به جبران خسارات مزبور محکوم می‌نماید و چنانچه عمل واردکننده زیان فقط موجب یکی از خسارات مزبور باشد دادگاه او را به جبران همان نوع خساراتی که وارد نموده محکوم خواهد نمود.» مطابق تبصره ۲ ماده ۵۱۵ ق.آ.د.م. خسارت ناشی از عدم‌النتفع قابل مطالبه نیست.

۱. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی، وقایع حقوقی، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹، ص ۳۸.

۲. جعفر جعفری لنگرودی، وسیط در ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۸، ص ۴۵۵.

شرایط ضرر قابل مطالبه نیز عبارتست از:

الف) ضرر باید مسلم و قطعی باشد: ضرر قابل مطالبه باید مسلم و قطعی باشد و ضرر احتمالی قابل جبران نمی‌باشد.

ب) ضرر باید مستقیم باشد: بنابراین اگر ضرر غیرمستقیم باشد و بین فعل زیان‌بار و ورود ضرر حادثه دیگری نیز رخ داده باشد، آن ضرر قابل مطالبه نخواهد بود. همچنان که ماده ۵۲۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مقرر می‌دارد: «در خصوص مطالبه خسارت وارده، خواهان باید این جهت را ثابت نماید که زیان وارده بلاواسطه ناشی از عدم انجام تعهد یا تأخیر آن و یا عدم تسلیم خواسته بوده است؛ در غیر این صورت دادگاه دعوی مطالبه خسارت را رد خواهد کرد.»

ج) ضرر جبران نشده باشد: چنانچه ضرر قبلاً جبران شده باشد، طبیعی است که نمی‌توان دوباره جبران آن را خواست؛ بنابراین ضرری قابل مطالبه است که جبران نشده باشد. این اصل در مورد غصب در ماده ۳۱۹ ق.م. ذکر شده است: «اگر مالک تمام یا قسمتی از مال مغضوب را از یکی از غاصبین بگیرد حق رجوع به قدر مأخوذ به غاصبین دیگر ندارد.»

بند دوم - فعل زیان‌بار: دومین رکن مسئولیت نیز این است که ضرر وارده بر شخص ناشی از فعل زیان‌بار دیگری باشد. بدون وجود فعل زیان‌بار، جبران خسارت معنا نخواهد داشت و فرقی نمی‌کند مبنای ما نظریه تقصیر باشد یا خطر. در هر صورت باید علاوه بر ورود ضرر، فعل زیان‌بار نیز رخ داده باشد.

بند سوم - رابطه سببیت: سومین رکن مسئولیت مدنی، احراز رابطه سببیت میان ورود ضرر و فعل زیان‌بار است؛ بنابراین باید احراز شود ضرر وارده از فعل زیان‌بار ناشی شده است.